

INNOVEREND ONDERZOEKEN - KENTHEORETISCHE GRONDSLAGEN

Innoverend Onderzoeken als Generatief Proces

Danielle Zandee

marnix academie

Lectoraat Leren en Innoveren

**Las Meninas, Diego Velázquez, 1656, olieverf op doek,
Museum Prado, Madrid**

Ter illustratie van de inzichten die in dit deel van het boek de revue passeren, hebben we het beeld *Las Meninas* gekozen. Het schilderij van Diego Velázquez, dat als het eerste moderne schilderij te boek staat, articuleert op een treffende wijze waar het in dit deel van het boek over gaat: de kenbaarheid van de (onderwijs)werkelijkheid en welke de wegen (*methodos*) zijn waarlangs de ‘werklijkheden’ verkend en gekend kunnen worden. Centraal in het schilderij figureert prinses Margarita, omgeven door twee hofdames en een grote hond, met achter hen de koninklijke officials. Aan de linkerkant, bij het groot doek, staat Velázquez zelf. Het is (met opzet?) een multi-interpretabele kwestie om te achterhalen waar hij precies naar kijkt. Het lijkt wel alsof hij de kijker wil schilderen, ware het niet dat aan de spiegel op de achtergrond het Spaanse koningspaar te zien is. Het is een schilderij dat niet alleen de multi-interpretabele betekenissen in zich draagt, maar ook iets van de diepte, het perspectief wil laten zien. *Las Meninas* staat daarmee symbool voor *perspectief* (hoe we de wereld zien) en *interpretatie* (hoe we de wereld beschouwen en begrijpen).

INNOVEREND ONDERZOEKEN ALS GENERATIEF PROCES

Danielle Zandee

Mijn eerste kennismaking met het gedachtengoed van Ken Gergen vond plaats in Cleveland. Ik was daar in 1995 naartoe gegaan en werd student in het PhD-programma Organizational Behavior van de Case Western Reserve University. Daar kreeg ik ook college van David Cooperrider. Die was toen al bekend vanwege *appreciative inquiry*, de door hem – samen met zijn promotor Suresh Srivastva – ontwikkelde onderzoeksmethode en veranderaanpak. David vertelde enthousiast over de manier waarop het door Ken Gergen geïntroduceerde concept van generatieve theorie (Gergen, 1978, 1994) richting had gegeven aan zijn dissertatie-onderzoek, met *appreciative inquiry* als resultaat (Cooperrider, 1986). Toen ik Kens teksten over de door hem gepropageerde vorm van theorie las, viel ook bij mij het kwartje. Ik vond het als veranderkundige een prachtige uitdaging om theoretische kennis te ontwikkelen, die kan helpen de status quo in organisaties en maatschappij te doorbreken en die mogelijkheden kan aanreiken voor vergaande verandering. Wetenschap die niet bevestigt wat in onze sociale werkelijkheid al bestaat en wellicht belemmert, maar die juist baanbrekend durft te zijn. Zo wilde ik ook wel wetenschapper worden. Ik besloot om in mijn promotieonderzoek het toch wat ambigue begrip ‘generativiteit’ verder te ontrafelen en om nader te verkennen hoe generatief onderzoek er zou kunnen uitzien.

Hoewel het woord generatief in het artikel over toekomstvormend onderzoek (Gergen, 2015) niet expliciet wordt genoemd, is de onderlinge samenhang evident. In het begrip generativiteit herkennen we immers woorden als generatie, generator en genereren, die alle duiden op het vermogen tot groei en voortplanting, het doen ontstaan van iets, en de energie voor voortbrengende beweging. Als dat wat door onderzoek ontstaat ook daadwerkelijk vernieuwend is, dan kunnen we met recht van innoverend onderzoeken spreken. De centrale vraag voor dit hoofdstuk is derhalve wat het betekent om innoverend onderzoeken als generatief proces te duiden en vorm te geven.

Voor de verkenning van deze vraag volgt eerst een nadere beschrijving van het begrip generativiteit en een uitleg van hoe ik er in mijn onderzoek mee

aan de slag ging. Vervolgens deel ik mijn bevindingen in vijf van elkaar te onderscheiden dimensies van onderzoek, die steeds generativiteit als leidende waarde hebben (Zandee, 2004, 2013; Zandee & Cooperrider, 2008). Samen geven ze een palet van mogelijkheden voor onderzoekers die toekomstvormend willen werken richting innovatie in het onderwijs en in andere sociale domeinen. Om deze mogelijkheden zo goed mogelijk te ontsluiten, worden bij elke vorm vragen gesteld voor reflectie op persoonlijke ervaring en voor toepassing in de eigen onderzoekspraktijk. Hiermee volgt het hoofdstuk ook de logica van drie te onderscheiden positioneringen in actieonderzoek (Coghlan & Shani, 2018), namelijk die van eerste persoon (kennis voor mij), tweede persoon (kennis voor ons) en derde persoon (kennis voor anderen). Bij reflectie en toepassing gaat het om het pendelen tussen eerste en tweede persoon: Wat zijn mijn ervaringen met generativiteit, wat leer ik daarvan en hoe kan ik die inzichten benutten voor het vorm geven aan innoverend onderzoeken? Bij de derde persoon gaat het om meer overdraagbare kennis en conceptuele inzichten en wordt ook de 'so what?'-vraag gesteld. Wat is het grotere belang van innoverend onderzoeken als generatief proces? In de conclusie van dit hoofdstuk wordt dieper ingegaan op wat juist nu de urgentie, de positie en de belofte van dergelijk onderzoek is voor het onderwijs en daarbuiten.

Generativiteit als Leidende Waarde voor Toekomstvormend Onderzoek

Wanneer onderzoekers generativiteit omarmen als de leidende waarde van hun onderzoek, dan willen zij innovatieve kennis ontwikkelen die nieuw denken en handelen informeert en inspireert. Generatieve theorie wordt door Gergen (1999, p. 116) gezien als "accounts of our world that challenge the taken-for-granted conventions of understanding, and simultaneously invite us into new worlds of inquiry and action." Maar hoe ontwikkelen we dergelijke kennis? Hoe kan onderzoek helpen bij het doorbreken van ingesleten patronen en het benutten van de ontstane openingen voor verandering?

Appreciative inquiry was een vroeg antwoord op die vraag. Het werd geïntroduceerd als vorm van actieonderzoek met de generatieve capaciteit om kennis te creëren voor sociale innovatie (Cooperrider & Srivastva, 1987). Het was bedoeld als constructionistisch, waardegedreven onderzoek dat betrokkenen voorbij het netjes herstellen van problemen zou kunnen brengen. Het wordt daarmee terecht door Gergen (2015) genoemd als aansprekend voorbeeld van toekomstvormend onderzoek en is zowel praktijkscheppend

als actiegericht. Processen van waarderend onderzoekend veranderen zijn generatief, wanneer originele ideeën ontstaan die een gevoel van nieuwe mogelijkheden geven met de energie om daar gezamenlijk daadwerkelijk vorm aan te gaan geven.

Het begrip generativiteit heeft niet alleen een cognitieve, maar ook een relationele component. Als we kijken naar onze interacties met anderen, dan voelen we aan of deze relationele uitwisselingen al dan niet een generatief verloop hebben. Onze interacties kunnen stroperig worden en vastlopen, maar zeker ook verrassen en verrijken. Wanneer dat laatste gebeurt, dan zijn dat volgens Gergen (2009, p. 47) voorbeelden van generatieve processen van relatie die hij beschrijft als: "those in which new and enriching potentials are opened through the flow of interchange." Dergelijke generativiteit kan bijvoorbeeld plaatsvinden in het samenspel tussen een docent en diens studenten. Generativiteit betekent dan de zorg voor het voortbrengen, voorbereiden en welbevinden van het nageslacht. De zorgzame overdracht van kennis en cultuur voorbij de begrenzing van het eigen bestaan, wordt door Erikson (1950) gezien als vitaal onderdeel van het volwassen leven. Voor hem is generativiteit (in plaats van stagnatie) een levensfase waarin de zorg voor de volgende generatie en de eigen nalatenschap voorop staat. Dergelijke relationele voortgang is natuurlijk ook een intentie van toekomstvormend onderzoek.

Diverse vormen van onderzoek kunnen een bron zijn van generativiteit voor onderzoekers en betrokkenen. Carlsen en Dutton (2011) nodigden een aantal academici uit om te vertellen over hun ervaring van generativiteit in kwalitatief organisatieonderzoek. Op deze wijze kwamen ze tot het inzicht dat het gaat om momenten die een gevoel van energie en levendigheid geven en het potentieel hebben voor blijvende, diepgaande en transformatieve impact op de ontwikkeling van ideeën, de ontwikkeling van onderzoekers, hun praktijken en relaties, en op de ontwikkeling van repertoires voor denken en doen in de onderzochte organisaties (ibid, p. 15).

Hoe kunnen we dergelijke momenten van generativiteit in onderzoek versterken? Die nieuwsgierigheid werd de focus van mijn dissertatie met als leidende onderzoeksvraag: Wat is de aard van onderzoek waarin generativiteit centraal staat? Om deze vraag te kunnen beantwoorden onderzocht ik ook hoe de ervaring van generativiteit zich kenmerkt in het menselijk leven. Wellicht wat ongebruikelijk, koos ik ervoor om de Harry Potterboeken te

benutten als mijn onderzoeksmateriaal. Toen ik met mijn onderzoek begon, waren in Amerika de eerste vier boeken uit deze serie gepubliceerd en razend populair bij jong en oud. Ook zelf verslond ik de verhalen en werd ik, net als in mijn kindertijd, meegenomen in de zo beeldend geschetste fictieve werkelijkheid. De boeken werden vertaald, verfilmd, onderzocht en kinderen die lezen lastig vonden, werden door Harry verleid om dat nu toch te gaan doen. Kortom, het leek mij mooi generatief materiaal. Als onderzoeker las ik de boeken hardop en markeerde ik alle passages in de tekst die generatief voelden. Per passage ging ik in spontane, geschreven dialoog met Harry en andere personages, om zo stapsgewijs beter te begrijpen hoe generativiteit zich in ons leven toont. Hieruit ontstond een samenhangend metaverhaal over generatieve ervaringen, dat ik vervolgens heb gebruikt om de voor mij specifieke kenmerken van generatief onderzoek te belichten.

Dimensies van Onderzoek als Generatief Proces

Bij onderzoeken als generatief proces gaat het om verstillen, bevrijden, ontdekken, ontmoeten en waarderen (Zandee, 2004, 2013; Zandee & Cooperrider, 2008). Deze vijf onderscheidende – maar met elkaar verbonden – dimensies geven samen de contouren van onderzoek dat zich kenmerkt als voortbewegend samenspel van openheid en relationele kwaliteit. In wat volgt, wordt voor elke dimensie een beschrijving gegeven en worden vragen gesteld die de lezer uitnodigen tot reflectie en toepassing in het eigen onderzoek.

Onderzoeken als verstilling

In de hectiek van alledag komen we soms onbedoeld in contact met de meer mysterieuze en poëtische aspecten van het leven. We worden geraakt door de schoonheid van de ochtendmist die over het weiland hangt. We genieten van zomaar de schaterlach van een kind. We neuriën mee met de flarden van muziek die ontsnappen uit een open raam. We lezen een dichtregel die onverwachts tot tranen toe ontroert. In die vluchtige momenten verstomt het rumoer en ervaren we plotseling de betoverende magie van het gewone dat zich in ogenschijnlijk kleine nuances openbaart. Ooit wel eens op de hurken bij een Nederlands slootje gezeten? Eerst zie je misschien niets, maar als je inzoomt, ontvouwt zich een bewegend geheel van insecten, visjes en planten.

Hoe komen we als mens en als onderzoeker meer in contact met die subtiele, verborgen, vaak overschreeuwde en toegedekte dimensie van het bestaan? Daarvoor is onthaasten en verstillen nodig. Onderzoeken als verstilling betekent het aandachtig zijn voor de kleine innovatieve praktijken die

misschien gewoon in het dagelijkse werk ontstaan. Een beter begrip van de onderliggende principes van dergelijke kleinschalige innovatie, kan wellicht richting geven aan meer veelomvattende transformatie. Als onderzoekers kunnen we ook nieuwe methoden ontwikkelen waarmee we dichter bij de nuances komen van wat we willen begrijpen en waarmee we vanuit intuïtie kunnen werken. Dit zijn dan meer kunstzinnige en performatieve methoden (Gergen, 2015), die het ontwikkelen en delen van doorleefde kennis mogelijk maken. Maar ook binnen de context van meer gebruikelijk onderzoek kunnen we aandachtig zijn voor kleine signalen, door bijvoorbeeld juist de *outliers* tijdens data-analyse nader te bestuderen.

Reflectie: Wat is jouw ervaring met verstilling in je werk en leven? Beschrijf momenten waarin je plotseling ontdekte wat het ‘gewone’ handelen op school of elders eigenlijk bijzonder maakt. Hoe lukt het jou om onderzoek te doen vanuit een houding van open nieuwsgierigheid en verwondering voor wat je meemaakt en observeert?

Toepassing: Op welke kleine dynamiek kan je inzoomen binnen het onderzoek dat je doet? Denk bijvoorbeeld aan een vergadering, de interactie tussen een leerkracht en leerling of een specifiek gesprek. Hoe past deze kleinschalige verkenning binnen jouw grotere onderzoek? Wat ga je doen, in termen van onderzoekaankpak, om in nuance te kunnen doorleven en begrijpen wat hier speelt?

Onderzoeken als bevrijding

Generativiteit heeft niet alleen een poëtische, maar ook een disruptieve kant. In plaats van verstilling, gaat het hier om het durven en kunnen bevragen van niet langer werkzame patronen. Wat we hebben leren ervaren als vanzelfsprekend, zit gewenste innovatie immers vaak juist in de weg. Hoe bevrijden we ons zowel in denken als in doen uit belemmerende instituties, praktijken en routines? Exogene factoren, zoals COVID-19, kunnen een behoorlijke interruptie zijn van hoe we gewoontegetrouw werken en organiseren. Het ter discussie stellen van ‘hoe het hier nu eenmaal gaat’, kan echter ook van binnenuit. Een school kan met de inspectie een verkennend gesprek aangaan over de maatstaven voor onderwijs vanuit eigen identiteit. Studenten kunnen met bravoure onderhandelen over onhaalbare deadlines. Leerkrachten kunnen met zelfspot hun veronderstelde expertise ter discussie stellen. Dit zijn voorbeelden van hoe betrokkenen zich bevrijden uit begrenzings die als onnodig en knellend worden ervaren, aftasten wat acceptabel is en ook

spelenderwijs de overgang naar nieuwe mogelijkheden maken.

Hoe kunnen onderzoekers bij dit bevrijdende spel behulpzaam zijn? Om te beginnen vraagt deze onderzoeksdimensie om bewuste keuzes rond de eigen positionering. Beweegt de onderzoeker zich binnen de aangereikte kaders, of zoekt die juist de randen op van het te onderzoeken veld? Vanuit die laatste positie wil de onderzoeker zich dan zowel kritisch opstellen (Gergen, 2015), als in verbinding blijven met wie en wat wordt onderzocht. Vervolgens bepalen het gekozen onderwerp, de onderzoeksvragen en het design of de bestaande orde en machtsdynamieken bestendig worden en/of bevraagd. Hoeveel aandacht is er voor het perspectief van de marginale, meestal niet-gehoorde stemmen? Zijn interviewvragen gericht op het vinden van overeenstemming of juist verschil? Onderzoekers die alert zijn op rebelse momenten en deviante praktijken, kunnen die bestuderen en communiceren als voorbeelden van hoe het bestaande kan worden doorbroken en vervangen. Onderzoeken als bevrijding vraagt om speelsheid en lef in denken en handelen. Het vraagt ook om reflexief vermogen van de onderzoeker die bewust stilstaat bij wat het onderzoek blootlegt, aanricht en (on)mogelijk maakt bij anderen en zichzelf.

Reflectie: Hoe kritisch ben je over de praktijken die je onderzoekt? Hoe beïnvloedt die houding (onbewust) het design, de aanpak en het verloop van jouw onderzoek? Hoe en met wie kan je jouw (kritische) aannames toetsen en bespreken?

Toepassing: Zijn er in jouw werkgebied nog niet (voldoende) onderzochte praktijken die afwijken van wat gebruikelijk is en waarvan je denkt te kunnen leren? Zo ja, hoe kan je deze een plek geven in jouw onderzoek? Hoe ga je betrokkenen benaderen en welke vragen wil je stellen? Hoe zorg je ervoor dat wat in dit deviante voorbeeld innovatief is, door jouw onderzoek zichtbaar wordt voor jouzelf en anderen?

Onderzoeken als avontuur

Generativiteit heeft zeker ook een avontuurlijke dimensie. We ervaren deze dimensie wanneer we op reis gaan naar een onbekend land, in de onbevangenheid van een nieuwe relatie, bij de start van een opleiding, of bij de aanvang van een nieuwe baan. We voelen dan de vrijheid van een schone lei, een onbeschreven blad en het veelbelovende potentieel van een nieuw begin. Die vrije ruimte kan ontstaan na bevrijding uit restricties, maar ook uit een

zoektocht naar wat elders op ons wacht. Vol enthousiaste energie trekken we eropuit, nieuwsgierig naar wat we voorbij de bocht of achter de horizon zullen gaan ontdekken. Bij het opzoeken van avontuur hoort experimenteren en improviseren, het op onze schreden terugkeren en het steeds weer inslaan van een nieuw pad. Dergelijk avonturieren doen we niet alleen fysiek maar ook mentaal. In onze verbeelding kunnen we ver reizen en ook door het spelen met ideeën, ontdekken we nieuwe mogelijkheden. Sommigen betreden de vrije ruimte liefst alleen. Anderen trekken verder en durven meer in het gezelschap van vertrouwde reisgenoten.

Hoe wordt onderzoeken een avontuur? Om te beginnen zal het onderzoekers helpen om niet al te zwaar bekapt op reis te gaan door dogmatische opvattingen en minutieus voorgeschreven methoden thuis te laten. Ze geven dan gehoor aan Weicks advies (1999) "to drop our heavy tools" in onderzoek en beseffen dat daarmee de openheid en flexibiliteit voor het verwerven van gewaagde nieuwe kennis wordt bevorderd. In dergelijk onderzoek staat vitaliteit in plaats van zorgvuldigheid voorop. Onderzoekers volgen dan hun passie in onderzoek dat hunzelf en anderen leven geeft. Innovatief onderzoeken, gericht op het ontwikkelen van alternatieven voor bestaande sociale praktijken, kan niet zonder verbeeldingskracht. Vandaar dat *appreciative inquiry* zoveel aandacht heeft voor het kleurrijk beschrijven van een toekomstdroom. In deze aanpak vormen verhalen de bron voor gezamenlijke verbeelding. Ook in andersoortig onderzoek, zoals mijn studie van de Harry Potterboeken, kunnen rijke verhalen bij zowel onderzoekers als betrokkenen beelden oproepen die aanraken en oprekken wat mogelijk is. Dat oprekken van het mogelijke gebeurt ook wanneer onderzoekers hun bevindingen durven te benutten voor wat Gergen (1999, p. 116) "audacious theorizing" noemt. Ze richten dan de aandacht op wat zou kunnen gaan ontstaan.

Reflectie: Gebruik je momenteel methoden voor dataverzameling en -analyse die gangbaar zijn maar jou belemmeren om met een frisse blik te onderzoeken wat je wilt? Zo ja, welke ervaring, kennis en kunde heb je om jouw onderzoek vrijer en meer naar eigen inzicht in te richten? Hoe durf je het 'niet weten' toe te laten in dergelijk onderzoek?

Toepassing: Als je gelooft in de kracht van verbeelding voor innovatief onderzoek, kijk dan hoe je die kwaliteit een plek kan geven in wat je doet. De waarderende aanpak (Masselink et al., 2020) geeft bijvoorbeeld houvast voor het stellen van toekomstgerichte vragen. Voor het creatief vorm geven

aan nieuwe mogelijkheden kan je als onderzoeker experimenteren met het toepassen van *design thinking* en kunstvormen zoals theater.

Onderzoeken als ontmoeting

Generativiteit als relationeel begrip doet recht aan het inzicht dat mensen worden wie ze zijn in ontmoeting met de ander. Onze interacties worden generatief door kleine gebaren van medemenselijkheid, zoals aandacht geven, waardering uitspreken, compassie tonen, complimenten maken, of de ander iets schenken wat ons dierbaar is. We ervaren plezier en blijdschap in het samenzijn met familie en vrienden. We luisteren met een aandachtig oor naar wat ons kind vertelt en nodig heeft. In oprecht contact ervaren we de kostbare betekenis in en van elkaars leven. In momenten van daadwerkelijke ontmoeting lukt het om in openheid te verkennen wat ons bezighoudt. In zorgvuldige dialoog ontstaan niet alleen nieuwe inzichten, maar versterken we ook onze onderlinge band.

Wat betekent het voor onderzoekers om hun onderzoek als ontmoeting vorm te geven en uit te voeren? Om te beginnen zullen ze afstand moeten doen van de gedachte dat alleen afstandelijke objectiviteit een maatgevend criterium voor goed onderzoek kan zijn. Dat geeft ruimte om deugdelijke vormen van “engaged scholarship” (Van de Ven, 2007) te verkennen en benutten. Actieonderzoek is een van de genoemde vormen van betrokken onderzoek. Actieonderzoekers bestuderen de verandering die ze ook faciliteren en doen derhalve onderzoek heel dicht op de huid van de weerbarstige praktijk. Bovendien doen ze dat onderzoek met en niet over of voor betrokkenen (Coghlan & Shani, 2018). De vraag is dan bijvoorbeeld hoe leerkrachten, maar ook leerlingen en ouders, als co-onderzoekers kunnen participeren in onderzoek dat voor hen van waarde is. In dergelijk onderzoek is er aandacht voor de kwaliteit van onderzoekende dialoog op plekken en momenten die gelijkwaardige ontmoeting bevorderen. Naast actieonderzoek lenen ook andere vormen van onderzoek zich voor grotere betrokkenheid. Interviewstudies bijvoorbeeld, kunnen worden ontworpen als ontmoeting waarin de grens tussen interviewer en geïnterviewde vervaagt in het gezamenlijk betekenis geven aan wat het onderzoek belicht. En in fenomenologische studies kan de onderzoeker de eigen doorleefde ervaring met een facet van ons menselijk bestaan, verweven met de ervaringen van onderzoeksparticipanten. In onderzoeken als ontmoeting ontstaat een meervoudig perspectief op wat wordt onderzocht, wat idealiter kennis en draagvlak biedt voor gezamenlijk innovatief handelen.

Reflectie: Welke voorbeelden heb je van gesprekken – in onderzoek en werk – waarin je werd verrast door nieuwe ideeën en jouw sympathie voor de gesprekspartners werd vergroot? Wat was jouw bijdrage aan het verloop van die gesprekken? Hoe voelt het voor jou om onderzoek te verrichten vanuit nabijheid in plaats van op afstand?

Toepassing: Zijn de mensen waar ‘het’ over gaat voldoende betrokken in jouw onderzoek of zie je mensen over het hoofd? Wat kan je doen om ieders bijdrage daadwerkelijk een plek te geven? Bedenk hoe je met aandacht kan luisteren naar wat wordt gezegd en hoe je daarin een voorbeeld bent voor andere deelnemers in het onderzoek.

Onderzoeken als waardering

In deze vijfde dimensie van generatief onderzoeken komen we thuis in een “more-than-human world” (Abram, 1996). De hoogwaardige relaties die zich in generatieve ontmoeting ontwikkelen, verbreden zich dan tot de organisaties, gemeenschappen en netwerken waarin we leven, werken en leren. De school wordt een ontmoetingsplek voor de wijk en een leermeenschap waarin kinderen en volwassenen samen optrekken. Organisaties worden hubs in netwerken van relaties die ver voorbij eerder gemarkeerde grenzen gaan. Door crises als COVID-19 en de verandering van het klimaat, beseffen we steeds beter hoe interafhankelijk we zijn als het gaat om het voortbestaan van menselijk leven op onze kwetsbare planeet. En we leren langzaam maar zeker dat we niet boven-, maar nevensgeschikt zijn aan alles wat leeft in de natuur waarvan we deel uitmaken. Vanuit diepe waardering voor dat leven wordt het werken aan verduurzaming evident. Als we verantwoordelijkheid nemen voor een duurzame, rechtvaardige en zelfs florerende gezamenlijke toekomst, wat willen we dan koesteren en hoe gaan we samen handelen?

Onderzoek dat zich richt op het beantwoorden van deze vraag, zal vaak de norm van waardevrije wetenschap doorbreken. Want in deze dimensie van generatief onderzoek, heeft de onderzoeker juist permissie om diens intellectuele bijdrage te leveren “in the service of his or her vision of the good” (Cooperrider & Srivastva, 1987, p. 140). Hoe ziet dergelijk onderzoek eruit? Onderzoeken als waardering brengt belanghebbenden bij elkaar om juist in de ruimte ‘tussen’ personen, groeperingen en organisaties te verkennen waar mogelijkheden voor transformatie liggen. Een dergelijke verkenning kan in grote groepen, maar ook in kleiner gezelschap door onderzoekers

worden begeleid en bestudeerd. Onderzoeken als waardering geeft taal aan generatieve waarden, zoekt naar nieuwe onderliggende verhalen, geeft vorm aan mogelijkheden voor innovatie en ontwikkelt relationele capaciteit voor duurzame verandering. Natuurlijk zoekt dit type onderzoek de grens van activisme op. Het is derhalve essentieel dat onderzoekers zich steeds de vraag blijven stellen: "In what ways is this inquiry?" (Marshall, 2016, p. 5).

Reflectie: Als iemand jou vraagt naar de drijfveren van jouw onderzoekswerk, welk antwoord kan je dan geven? En wat is dan jouw toekomstdroom voor het onderwijs of een ander domein waarin je werkzaam bent?

Toepassing: Welke mogelijkheden biedt jouw onderzoek voor het verkennen van multipartijen samenwerking rond de grote vraagstukken van bijvoorbeeld duurzame zorg of onderwijs? Hoe ga je in dergelijke settings ruimte geven aan verschillende belangen? Hoe ga je met collega-onderzoekers – bijvoorbeeld door intervisie – ervoor zorgen dat je vanuit een onderzoekende houding kan blijven werken, ook wanneer hetgeen gebeurt, jou verontwaardigt of ontmoedigt?

Het Belang van Innoverend Onderzoeken

Ken Gergen was met zijn oproep voor generatieve theorie (Gergen, 1978, 1994) en de meer recente uitnodiging voor toekomstvormend onderzoek (2015), zijn tijd duidelijk ver vooruit. Met zijn sociaal-constructionistisch werk brak hij op radicale wijze met de positivistische onderzoekstraditie waarin hij als sociaal psycholoog was opgeleid. Met zijn gewaagde, zorgvuldig doordachte uitspraken heeft hij het werk van andere onderzoekers beïnvloed en nieuwe vormen van onderzoek geïnformeerd. Generatief, toekomstvormend onderzoek is echter altijd wat onderbelicht en marginaal gebleven in het grotere veld van de sociale en organisatiewetenschappen. Daar lijkt nu echter verandering in te komen. Actieonderzoek bijvoorbeeld, lijkt te worden verlost van een wat stoffig imago en te worden herontdekt vanwege het handelingsgerichte karakter. In meer algemene zin worden wetenschappers opgeroepen om een bijdrage te leveren aan het hanteren van de grote vraagstukken van deze tijd (George et al., 2016) en hun onderzoek vooral ook praktijkrelevant te maken. De al op gang gebrachte zoektocht naar een meer betekenisvolle impact van academisch onderzoek, is met COVID-19 in een verdere stroomversnelling geraakt. Hoe kan wetenschap bijdragen aan het creëren van een 'beter nieuw normaal'?

In dit hoofdstuk heb ik binnen het door Gergen aangereikte kader op eigen wijze een antwoord willen geven op die vraag. Het vertrekpunt is daarbij dat onderzoek toekomstvormend wordt, indien het generativiteit als leidende waarde weet te omarmen. Vanuit die gedachte heb ik vijf dimensies gegeven van innoverend onderzoeken als generatief proces. Samen geven ze een veelomvattend repertoire voor onderzoekers die vanuit hun betrokkenheid bij belangrijke vraagstukken willen helpen bij de cocreatie van noodzakelijke verandering. Dergelijk onderzoek kan plaatsvinden op uitnodiging van bijvoorbeeld een school die aan externe onderzoekers vraagt om een verfrissend perspectief te bieden. Maar het op gang brengen van generatieve processen van innoverend onderzoeken kan ook op eigen initiatief en binnen het dagelijkse werk. Generatief onderzoek is nooit eenvoudig maar wel verrijkend en geeft voldoening wanneer al onderzoekend nieuwe mogelijkheden ontstaan en worden benut. Gaandeweg kunnen steeds nieuwe methoden worden ontwikkeld om nog beter de nuance, de wrijving, de ruimte, het samenspel en het samenzijn te kunnen ervaren, begrijpen en ook te communiceren. Bij innoverend onderzoeken hoort altijd ook het aansprekend overdragen van de in het 'hier en nu' doorleefde kennis aan hen die er 'daar en later' mee aan de slag kunnen gaan. Dergelijke overdracht vraagt om het gebruik van minder zakelijke en meer poëtische taal zoals metaforen en verhalen. Onderzoek als generatief proces is daarmee nooit af maar steeds voortgaand, geen individuele exercitie maar een ten diepste relationele aangelegenheid.

Literatuur

- Abram, D. (1996). *The spell of the sensuous: Perception and language in a more-than-human world*. Random House, New York.
- Carlsen, A., & Dutton, J. E. (Eds.). (2011). *Research alive: Exploring generative moments in doing qualitative research*. Copenhagen Business School Press.
- Coghlan, D., & A. B. (Rami) Shani (2018). *Conducting action research: For business and management students*. Sage, London.
- Cooperrider, D. (1986). *Appreciative inquiry: Toward a methodology for understanding and enhancing organizational innovation*. Unpublished doctoral dissertation, Case Western Reserve University.
- Cooperrider, D. L., & Srivastva, S. (1987). Appreciative inquiry in organizational life. In W. Pasmore & R. Woodman (Eds.), *Research in organizational change and development* (Vol. 1, pp. 129-169). JAI Press, Greenwich CT.
- Erikson, E. H. (1950). *Childhood and society*. W. W. Norton & Company, London.
- George, G., Howard-Grenville, J., Joshi, A., & Tihanyi, L. (2016). Understanding and tackling societal grand challenges through management research. *Academy of Management Journal*, 59(6), 1880-1895.
- Gergen, K. J. (1978). Toward generative theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36(11), 1344-1360.
- Gergen, K. J. (1994). *Toward transformation in social knowledge* (2nd ed.). Sage.
- Gergen, K. J. (1999). *An invitation to social construction*. Sage, London.
- Gergen, K. J. (2009). *Relational being: Beyond self and community*. Oxford University Press.
- Gergen, K. J. (2015). From mirroring to world-making: Research as future forming. *Journal for the Theory of Social Behavior*, 45(3), 287-310.
- Marshall, J. (2016). *First person action research: Living life as inquiry*. Sage, London.
- Masselink, R., de Haan, J., Hugenholtz, N., Van Rossum, M., & Schwippert, R. P. (Eds.). (2020). *Veranderen met appreciative inquiry: Waarderend actieonderzoek in de praktijk*. Boom., Amsterdam.
- Weick, K. E. (1999). Theory construction as disciplined reflexivity: Tradeoffs in the 90s. *Academy of Management Review*, 24(4), 797-806.
- Van de Ven, A. (2007). *Engaged scholarship*. Oxford University Press.
- Zandee, D. P. (2004). *A study in generative process: The art of theorizing*.

- Unpublished doctoral dissertation, Case Western Reserve University.
- Zandee, D. P. (2013). The process of generative inquiry. In D. L. Cooperrider, D. P. Zandee, L. N. Godwin, M. Avital & B. Boland (Eds.), *Organizational generativity: The appreciative inquiry summit and a scholarship of transformation* (Vol. 4, pp. 69-88). Emerald, Bingley, UK.
- Zandee, D. P., & Cooperrider, D. L. (2008). Appreciable worlds and inspired inquiry. In P. Reason & H. Bradbury (Eds.), *The Sage handbook of action research* (2nd ed., pp. 190-198). Sage, London.

marnix academie
Lectoraat Leren en Innoveren

HOGESCHOOL
ipabo

 DE KEMPEL
HOGESCHOOL VOOR LERAREN

Colofon

Auteur: Danielle Zandee

Artikel is geschreven voor: Staveren, A. van en H. Susam (2022) *Innoverend Onderzoeken, grondslagen en praktijkvoorbeelden*, Marnix Academie

Correcties: Jollette van Eijden

Vormgeving: Het Firmament, communicatie vormgeving, Amsterdam

Uitgave: Lectoraat Leren en Innoveren, Marnix Innovatiecentrum

© 2022, Marnix Academie, Utrecht

Deze uitgave is mogelijk gemaakt vanuit samenwerking tussen Marnix Academie, Hogeschool IPABO en De Kempel, Hogeschool voor leraren.

De Marnix Academie heeft geprobeerd alle rechthebbenden van het gebruikte beeldmateriaal te achterhalen, mocht dit niet gelukt zijn dan kunnen rechthebbenden contact opnemen met de redactie.

Innoverend Onderzoeken als Generatief Proces

Danielle Zandee

Dit artikel is geschreven als hoofdstuk voor het boek *Innoverend Onderzoeken, grondslagen en praktijkvoorbeelden* van Arienne van Staveren en Hüseyin Susam (red.) dat is uitgegeven door de Marnix academie in 2022. Het boek biedt grondslagen voor de doorgaande zoektocht om theorie en praktijk met elkaar te verbinden. Het fundamentele inzicht dat wetenschappelijke kennis niet op iets onfeilbaars berust wat rechtstreeks met de werkelijkheid correspondeert heeft ertoe bijgedragen dat het Olympusmodel van wetenschap haar plaats op het wetenschapspodium heeft moeten afstaan aan het op participatie en emancipatie gerichte Agoramodel waarin meedoen het belangrijkste kernwoord is. Het gaat daarbij om meedoen van *alle* betrokkenen; de groep van mensen die tot dan toe als de gebruikers van kennis werden geduid. Meer en meer worden zij door een groeiend aantal sociale wetenschappers als volwaardige medeonderzoekers gezien. Het boek bestaat uit theoretische grondslagen aangevuld met praktijkvoorbeelden uit het onderwijs.

marnix academie
Lectoraat Leren en Innoveren